

Inkludering, måluppfyllelse och frågan om vetenskapligt stöd

Definition – vad menar vi med inkludering?

Det finns elever som är i behov av särskilt bra undervisning. Dessa elever utmanar skolans kompetens. Det handlar om att den vanliga skolan ska anpassa sig till alla barns varierande förutsättningar. Professor Claes Nilholm menar att grundtanken med inkludering är att göra undervisningen tillgänglig för flera elever – oavsett förutsättningar och förmågor. Att arbeta inkluderande är att främja varje elevs lärande och känsla av samhörighet men också att stärka gemenskapen i gruppen och toleransen för olikhet (Nilholm & Myndigheten för skolutveckling, 2006). Inkludering välkomnar olikheter och en skola som uppskattar olikheter ifrågasätter vår "normalitetsnorm".

Den individinriktade definitionen betyder att alla elever finns i eller kring klassrummet, lär sig och är socialt accepterade, men undervisningen lämnas ganska intakt. En gemensamhetsinriktad definition av inkludering handlar om att skapa "learning communities" där olikhet ses som tillgång. Den gemenskapsinriktade definitionen förutsätter den individinriktade men kräver något mer – den kräver en gemenskap på gruppnivå. Vanlig i debatten är en platsinriktad definition – att inkludering handlar om att elever ska befinna sig på en viss plats, vilket inte är en fullgod definition. Begreppet inkludering är internationellt en fråga om alla barns rätt till lärande snarare än specialpedagogiska diskussioner. I ett större samhällsperspektiv kan man även i en kunskapsstad präglad av segregation tala om brister i likvärdighet och om vikten av social inkludering (Widigson, 2013).

I Norge används begreppet inkludering i policydokument. I Sverige förekommer vanligen "en skola för alla" och i Danmark "den rummelige skole". I Carlbeck-kommittén *För oss tillsammans* (SOU 2004:98:16) pläderas för inkludering och samverkan. Man menar också att det är viktigt att inte blunda för att det kan finnas exkluderings-tendenser även i mer sammanhållna verksamhetsformer. Synen på inkludering är förankrad i värderingar om hur vi vill att vårt framtida samhälle ska se ut:

"Inkludering och samverkan handlar ytterst om hur man ser på olikheter, på delaktighet och samhörighet och inte minst på ansvar. Vi konstaterar att de grundläggande värderingar som utvecklas och befästs i skolan har betydelse för hur vårt framtida samhälle kommer att se ut."

I en OECD rapport (2010) om utveckla lärares inkluderande kompetens framhävs att en framgångsrik skola ser mångfald som en potential för växande, snarare än som ett hinder för

elevers resultat. Man menar att en framgångsrik skola utgår från lärares styrka och flexibilitet och ger support och vägledning för att lärarna skall kunna lyckas med denna uppgift. Det kan i praktiken handla om hur lärare lär sig bemöta allt från språkproblem och dyslexi till störande beteenden och fysiska funktionshinder. Det krävs en organisation som kontinuerligt kan backa upp lärarna i att möta en mångfald av elevbehov. I rapporten pekas på vikten av att lärare erbjuder "in-class support" av handledare, rådgivare, specialister och andra professionella som kan erbjuda och dela med sig av sin expertis och därigenom bidra till att vidareutveckla alla lärares skicklighet.

Inkludering i styrdokument och som normativ fråga

Det är när vi pratar om inkludering viktigt att vidga diskussionen om måluppfyllelse. Detta så att vi inte enbart talar om ämnesteoretiska prestationer. Frågan om inkludering för oss nämligen ofrånkomligt in på normativa frågor som:

- Kan vi nå demokrati- och fostransmål utan inkluderande undervisning?
- Är det tillåtet att vara annorlunda i skolan?
- Är olikheter en tillgång i klassrummet?
- Vilken typ av utbildning, för vilken typ av samhälle?

Det svenska utbildningssystemet styrdokument är präglade av starka demokratiska ideal i en strävan att alla elever oavsett bakgrund skall beredas samma möjligheter. Detta synsätt är framskrivet i Barnkonventionen (UNICEF, 2012) och Salamancadeklarationen (Svenska unescorådet, 2006) vilka bildat utgångspunkt för flera Skolverksrapporter.

I skollagen (Skollag 2010:800) talas om vikten av likvärdig utbildning. Under syftet med utbildningen talas om *alla barns* rättigheter och om demokratiska mål som respekt för mänskliga rättigheter och vikten av att förankra demokratiska värderingar som solidaritet mellan människor. I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers *olika behov*. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att *uppväga skillnader* i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Vad gäller lika tillgång till utbildning är utgångspunkten ett barnperspektiv där särskild hänsyn skall tas till barnets bästa och att barnets inställning skall klarläggas så att det har möjlighet att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne.

När professor Bengt Persson som inriktat sig på inkludering får frågan om barn i behov av särskilt stöd skall få undervisning i klassrummet eller utanför svarar han att det inte handlar om rumslig inkludering, att alla barn alltid ska undervisas i samma lokal. Han menar att en förenklad diskussion lätt landar där. Ambitionen är dock att bevara heterogeniteten bland eleverna. Det finns ibland goda skäl att arbeta med barn enskilt eller i små grupper, det står

inte i konflikt med inkludering. Han menar att en långsiktig förändring kräver att läraren har kunskap om ett inkluderande arbetssätt (Persson, 2012).

Figur ett (Pettersson L., & Liljeroth, I., 2011) beskriver relationerna mellan klass, grupp och enskild tid. Med ett inkluderande förhållningssätt utifrån elevens behov är det viktigt med kunskap i hela personalgruppen och flexibilitet kring i vilka situationer eleven kan vara tillsammans med den övriga klassen, vid vilka situationer man kan arbeta i grupper eller när eleven kan undervisas enskilt och vad den då skall göra.

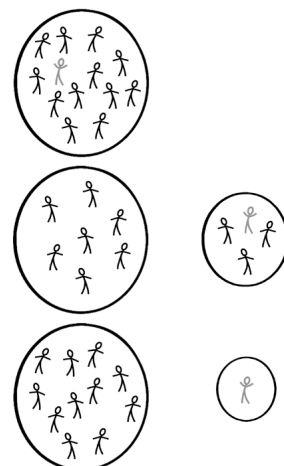
Det kan vara intressant att titta på hur Skolväsendets överklagandenämnd (2013) med hänvisning till den nya skollagen uttrycker sig i vägledande beslut angående särskild undervisningsgrupp:

När det gäller placering i särskild undervisningsgrupp anges i förarbeten till skollagen att en sådan placering kan ske om det finns bättre förutsättningar att ge en elev det stöd som eleven behöver i en sådan grupp. Förutom inlärningsproblematik kan det handla om olika funktionsnedsättningar, språkproblem, beteendestörningar m.m. Stödinsatser ska dock i första hand ges inom den gemenskap där eleven vanligtvis går. Det har riktats kritik mot hur vissa kommuner har använt möjligheten att inrätta särskilda undervisningsgrupper som en utväg, när det handlar om utagerande elever eller elever med svår social problematik, utan att andra stödmöjligheter inom den ordinarie gruppen har prövats i tillräcklig utsträckning. Det är viktigt att skolan har en möjlighet att använda särskilda undervisningsgrupper som åtgärd för elever i behov av särskilt stöd, under förutsättning att det kan ske på ett rättssäkert sätt. Placering i en särskild undervisningsgrupp ska ses som en lösning när alternativet att låta eleven gå kvar i den ordinarie undervisningsgruppen har prövats. Placeringen ska föranledas av elevens behov och en bedömning att dessa bäst kan tillgodoses i en särskild undervisningsgrupp. Placeringen ska regelbundet omprövas (prop. 2009/2010: 165 s. 292 f.).

En placering i särskild undervisningsgrupp kan ske om elevens behov bäst kan tillgodoses där och resurserna för stöd inom den ordinarie klassens ram har prövats men inte varit tillräckliga.

Att "stödmöjligheter inom den ordinarie gruppen har prövats i tillräcklig utsträckning" innebär att det först efter utredning, åtgärdsprogram och insatser i den undervisnings-situation som eleven normalt hör till särskilt stöd ges enskilt eller i särskild undervisnings-grupp. Skolinspektionen menar att stöd utanför ordinarie undervisningsgrupp förvisso får användas. Men, de bör användas försiktigt och skolan bör utvärdera hur lösningen fungerar för varje enskild elev kontinuerligt. Otillräckliga utredningar och åtgärdsprogram samt otillräcklig studiehandledning på modersmål är vanliga anmärkningar (Skolinspektionen,

Figur 1. Grupperingar

2013).¹ Center för Skolutveckling har i en utvärdering av två särskilda undervisningsgrupper gett en kvalitativ bild av förtjänster och brister som belyser hur olika sÄrlösningar kan te sig. Efter en kvantitativ analys där grundskoleelever följdes upp, pekas här också på problem med att de elever som gått i särskild undervisningsgrupp i grundskolan uppvisade låg meritmässig måluppfyllelse i gymnasiet. (Andersson Varga & Widigson, 2011). Detta talar för att sÄrlösningens kortsiktiga och långsiktiga effekt bör beaktas. För individerna syftar inkludering till fullt deltagande i klassen, skolan, det större samhället och framtida liv.

Forskning

Enligt forskning är inkludering en framgångsfaktor – alla elever vinner på inkludering. Ledarskap är viktigt inte minst för att undvika slentrianmässiga lösningar. Nedan presenteras några exempel som berör frågan om sÄrlösningar ur John Hatties stora metaundersökning. Resultaten styrker att särskilt stöd är viktigt då det ger stor effekt och att inkluderande strategier är att föredra.

John Hattie²

Påverkansfaktorer	Effektstorlek
(Undervisning) Mångsidiga insatser för elever i behov av särskilt stöd Här betonas flexibla och interaktiva grupper.	0.77 (stor effekt)
(Läraren) Inte etikettera elever Individuella skillnader i utveckling av förmågor säger mer än diagnoser och klassificeringar.	0.61 (Stor effekt)
(Skolan) Nivågruppering för begåvade elever Gäller främst särskilda skolor/program/grupper	0.30 (måttlig effekt)
(Skolan) Inkludering – i förhållande till särskilda klasser för elever i behov av särskilt stöd (Det positiva ligger i höjda förväntningar från lärarna, mer kamratinteraktion och större självaktning)	0.28 (måttlig effekt)
(Skolan) Nivå (begåvnings)-gruppering (I lågpresterande klasser är undervisningen mer fragmenterad, mindre engagerad och leds av färre välutbildade lärare)	0.12 (försumbar effekt)

¹ Skolverket, 2013, *Särskilt stöd*, <http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Vanliga-brister/Sarskilt-stod/> Hämtat 3 september, 2013.

² John Hattie (Håkansson & Sveriges kommuner och landsting, 2011) behandlar inte faktorer som framkommer främst i kvalitativa studier, återger heller inte kritiska diskussioner om strukturella kontextuella socio-ekonomiska faktorer påverkan och en inte minst viktig avgränsning är att all måluppfyllelse utanför elevprestationer i olika ämnesområden, som demokratifrågor och social utveckling inte är med.

Angående differentiering skriver Skolverket i samklang med John Hatties resultat ovan (Andersson Varga & Widigson, 2011; Skolverket, 2009) att de positiva effekter som kan uppnås genom att placera högpresterande elever i samma grupp, förloras i motsvarande utsträckning genom att placera lågpresterande elever tillsammans. I de så kallat negativt differentierade klasser riskerar andra negativa konsekvenser uppstå som exempelvis låg självuppfattning. Skolverket pekar dessutom på att internationella studier visat att mindre effektiva lärare i högre utsträckning knyts till grupper av elever med olika inlärningsproblem. Skolverket slår därför fast att nivågrupperingar och särskilda undervisningsgrupper måste vara tillfälliga och kontinuerligt utvärderas annars kan så kallade inlåsnings effekter uppstå. Det handlar om en sorts segregationseffekter fast på skolnivå.

Tankeväckande är att vi blir de historier som berättas om oss. I segregerade grupper påverkas eleverna såväl av lärarförväntningar som av kamrateffekter. Risken finns att läraren sänker de akademiska kraven och tenderar att göra förenklade tolkningar av läroplanens intentioner. Skolverket hänvisar till en mängd studier som pekar på förekomsten av stigmatiseringseffekter av särskilt stöd, speciellt om det organiseras under differentierande former då elevernas självvärdering och motivation kan påverkas negativt.

Tankar om att inkludering är en fråga för den ordinarie verksamheten

Inkluderande arbete är inte ett "särintresse" eller uppgift för vissa inom organisationen. Det inkluderande arbetet behöver kopplas till prioriterade områden som ledarskap, systematiskt kvalitetsarbete och till elevers inflytande och delaktighet. Där den ordinarie verksamheten och kvalitetsarbetet är bra, har man inte så stora problem med att inkludera. Det handlar inte enbart om att jaga brister, det handlar också om vilken skola vi vill bygga för att lyckas med alla elever. En viktig poäng är att inkludering handlar om vad ordinarie verksamhet kan erbjuda, hur den möter elevers olikheter, hur väl ordinarie verksamhet uppmärksammar, förstår, undervisar och särskilt stödjer. Inkludering kräver ett konstruktiv, förebyggande, hälsofrämjande utvecklingsarbete av den reguljära verksamheten. Nedan följer några punkter som kan hjälpa till att koppla inkludering just till den ordinarie verksamheten.

- ✓ **Utgå från eleven:** Grunden för ett inkluderande arbete är att utgå från elevens perspektiv och rättigheter. Att försäkra sig om arbetssätt som fångar upp elevens röst och ger möjlighet till inflytande, delaktighet och medskapande är därför centralt. Exempelvis är kvalitet på *utvecklingssamtal* i ordinarie verksamhet avgörande för särskilt stöd. Skolinspektionen är också i allmänhet väldigt kritisk till elevers möjligheter att med stigande ålder få inflytande över sitt arbete och sin skolsituation.
- ✓ **Utveckla skolkultur:** En skolkultur genomsyrad av ett starkt rättighetsperspektiv stärker inkludering. Det behövs en skolkultur som ser olikheter som en resurs. Det

kan här handla om en skolkultur med ett inkluderande och interkulturellt förhållningssätt vad gäller exempelvis likabehandling, flerspråkighet, antimobbingarbete. I skolkulturen ingår också att ha förståelse för social inkludering och hur kontextuella faktorer som klass, kön, etnicitet och segregation i ett allt mer meritkrävande samhälle påverkar elevens identitet och utbildningshorisont.

- ✓ **Generellt god pedagogik:** Alla elever inkluderas så långt som möjligt genom att lärmiljö och det dagliga pedagogiska arbetet anpassas efter elevens förutsättningar och behov. God generell pedagogik är avgörande för att utifrån elevers olikheter möta behov och särskilt stödja utveckling. Här kan exempelvis nämnas metoder som *formativ bedömning*, *synligt lärande* i olika former där exempelvis instruktioner ges även visuellt, elevs placering i klassrum, extra tid och möjlighet till muntliga prov etcetera. God förmåga att individualisera och anpassa efter varje enskild elevs behov gynnar inkludering. Inkludering gynnas av en strävan efter att i så stor utsträckning som det är möjligt undvika stigmatiserande effekter som särlösningar innebär.
- ✓ **Lärlagsarbete och samverkan kring elevens hela situation:** Starkt lärlagsarbete med ett holistiskt tänkande kring elevens hela situation stärker inkludering. Bra rutiner för samverkan med andra professioner är väsentligt för att med ett *holistiskt förhållningssätt* arbeta med att inkludera eleven. Vad gäller den mer specifika situationen i skolan bör fokus ligga inte bara på individen utan även riktas mot gruppnivå och mot en bra lärmiljö. Här kan metoder som exempelvis *speglingsbesök* och *kollegialt lärande* vara väsentliga inslag. På klassrumsnivå behövs ett systematiskt utvecklingsarbete som skapar beprövad erfarenhet kring inkluderingsuppdraget (= dela med kollegor, systematisera och dokumentera). I skolans turbulenta vardag är det viktigt med utrymme för verksamhetsnära kunskapsfördjupande möten kring det inkluderande uppdraget.
- ✓ **En organisation som kritiskt granskar och utvärderar sig själv:** Systematiskt kvalitets- och utvecklingsarbete inriktat på att nå målen med *alla* elever gynnar inkludering. Här krävs regelbunden granskning av den egna verksamhetens organisation, arbetssätt och kompetens.
- ✓ **Lyckad integration av nyanlända elever:** Arbeta enligt *Göteborgs riktlinjer för nyanlända elever*. Här betonas exempelvis den inkluderande betydelsen av bra kartläggning, bra överlämning, studiehandledning på modersmål, bra samarbete mellan modersmål och ordinarie arbete.

- ✓ **Elevhälsa:** Elevhälsans *förebyggande* arbete är inkluderande genom att bidra till att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa. En elevhälsa som arbetar nära eleven men också nära den reguljära undervisningen stärker inkludering.
- ✓ **Fortbildning:** En stark fortbildningsplan inriktad på inkludering utifrån vad respektive enhet identifierat som utvecklingsbehov.
- ✓ **Särskilt stöd:** Om anpassningar i pedagogik och lärmiljö inte visar sig tillräckliga, och eleven av fysiska, psykiska, sociala eller andra skäl har svårigheter att nå målen för utbildningen, är eleven alltså i behov av särskilt stöd. Det särskilda stödet kan vara tillfälligt eller bestå under hela skoltiden. Med ett inkluderande arbetssätt skall stödet i första hand ges *inom den grupp eller klass som eleven tillhör* (Skollagen 3 kap. 7 §).
- ✓ **Åtgärdsprogram enligt riktlinjer:** Ett viktigt inkluderande arbetssätt är att åtgärdsprogram upprättas för alla elever som inte riskerar att nå mål. Åtgärdsprogram av god kvalitet har stark utredningsfas, erbjuder adekvata åtgärder och innehåller utvärdering. Åtgärdsprogram skrivna med ett inkluderande förhållningssätt kännetecknas av ett tydligt synsätt *där brist inte förläggs till elev, utan att blicken istället riktas mot den ordinarie verksamheten* som producerar ÅP och gör att eleven är i behov.

Text skriven av Mats Widigson

Fil.dr och utvecklingsledare Center för Skolutveckling, Göteborg.

Referenser

- Andersson Varga, P., & Widigson, M., 2011, *Inkludering eller särlösning? - utvärdering av särskilda undervisningsgrupper*. Hämtad 19 augusti, 2013, från http://centerforskolutveckling.goteborg.se/files/Inkludering_el_sarlosning.pdf
- Håkansson, J., & Sveriges kommuner och landsting, 2011, *Synligt lärande: presentation av en studie om vad som påverkar elevers studieresultat*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Ifous, *En inkluderande skola, vad innebär det?* Hämtad 3 september 2013 från: <http://ifous.se/programomraden-forskning/en-inkluderande-skola-vad-innebar-det/>
- Nilholm, C., & Myndigheten för skolutveckling, 2006, *Inkludering av elever "i behov av särskilt stöd" [Elektronisk resurs]: vad betyder det och vad vet vi?* Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- OECD. Centre for Educational Research and Innovation (OECD CERI) – *Educating Teachers for Diversity: Meeting the Challenge (2010:28)*. Hämtad 3 september 2013 från: <http://www.european-agency.org/agency-projects/Teacher-Education-for-Inclusion/sources-of-evidence.pdf>
- Persson, B., 2012, *Europeisk vision om inkludering*. Hämtad 08-19, 2013, från <http://www.lararnasnyheter.se/specialpedagogik/2012/09/27/europeisk-vision-inkludering>
- Pettersson, L.; Liljeroth, I., & Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2011, *Oscar visar vägen: att lära av en elev med autismspektrumstörning i skolan*. Hämtad 18 september 2013, från http://www.butiken.spsm.se/produkt/katalog_filer/Nr%2000358.pdf
- Regeringen, 2010, *Den nya skollagen (2010:800): För kunskap, valfrihet och trygghet*. Stockholm: Regeringen.
- Skolverket, 2009, *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola [Elektronisk resurs] : kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket, 2013, *Särskilt stöd*, <http://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Vanliga-brister/Sarskilt-stod/> Hämtad 3 september, 2013.
- Skolväsendets överklagandenämnd Beslut 2012-01-20 dnr 2011:245, *Skäl för placering i särskild undervisningsgrupp förelåg*. Hämtad 3 september 2013 från: <http://www.overklagandenamnden.se/sv/Beslut-fran-overklagandenamnden/Grundskola1/Placering-i-sarskild-undervisningsgrupp8/Skal-for-placering-i-sarskild-undervisningsgrupp-forelag/>
- SOU 2004:98, & Carlbeck-kommittén, 2004, *För oss tillsammans: om utbildning och utvecklingsstörning: slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Svenska unescorådet, 2006, *Salamanca-deklarationen och Salamanca +10. Svenska unescorådets skriftserie*. Hämtad 19 augusti, 2013, från <http://web.archive.org/web/20070629185651/http://www.unesco-sweden.org/informationsmaterial/pdf/Salamanca%2007.pdf>
- UNICEF, 2012, *Barnkonventionen*. Hämtad 19 september, 2012, från <http://unicef.se/barnkonventionen>

Göteborgs
Stad

Center för Skolutveckling
- Vi lyfter skolutveckling i Göteborgs Stad

Widigson, M., 2013, *Från miljonprogram till högskoleprogram [Elektronisk resurs]: plats, agentskap och villkorad valfrihet*. Gothenburg: Department of Sociology and Work Science, University of Gothenburg. <http://hdl.handle.net/2077/32783>